

להרגיש את הפחד

תמונת יעקב הנאבק עד עלות השחר עם אדם שאין לו שם היא מן התמונות החידתיות ביותר במקרא – אך גם מן החשובות ביותר. שכן זהו האירוע שנתן לעמנו את שמו, ישראל, "כי שָׁרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וַתּוֹכַל" (בראשית לב, כח).

תזכורת קצרה. יעקב השב מחרץ לארץ ישראל שמע כי עשו אחיו מתכונן להיפגש עמו בראש כוח בן ארבע מאות איש, והוא מבוהל: "וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ" (לב, ח). הוא מתכונן בשלוש דרכים: דורון, תפילה ומלחמה (ראו רש"י לבראשית לב, ט). הוא שולח לעשו שליחים עם עדריו בקר וצאן כמתנה. הוא מתפלל לה' "הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו" (לב, יב). והוא מחלק את מחנהו לשניים, כדי שאם האחד ייספה יישאר השני.

ועדיין הוא חרד. ואז, לבדו בלילה, עד עלות השחר, מגיע זר ונאבק עמו. מי היה יריבו חסר השם של יעקב? הכתוב קורא לו "איש" (לב, כד). על פי הנביא הושע, הוא היה מלאך (הושע יב, ה). חז"ל אומרים שהיה מלאכוֹ-השומר של עשו.¹ יעקב עצמו, כך עולה מלשון הכתוב, סבור שזהו אלוהים בכבודו ובעצמו: הוא קורא למקום המפגש פניאל, "כי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּצַּל נַפְשִׁי" (לב, ל).

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

פירושים רבים ניתנו לחידה. אחד מהם מרתק במיוחד, הן בסגנונו הן בתוכנו. זהו פירושו של רשב"ם, ר' שמואל בן מאיר, נכדו של רש"י. לרשב"ם הייתה גישה מקורית להפליא לפרשנות המקרא.² הוא סבר שפרשנות חז"ל, שבראש מעייניה איתור השתמעויות הלכתיות של הכתוב, מחמיצה לפעמים את מה שהוא כינה "עומק פשוטו של מקרא". גם סבו רש"י נטה לדעתו לפרשנות דרשנית מדי, המתעלמת לעתים מפשוטם של דברים – ורשב"ם מספר שהוא וסבו התווכחו על כך. רש"י עצמו הודה שאילו היה לו זמן היה מוסיף על פירושו לתורה "לפי הפשטות המתחדשים בכל יום".

סיפור המאבק עם המלאך הוא לדעת רשב"ם סיפור מהסוג שבימינו כינה חוקר הספרות רוברט אורי אלטר "סצנת דפוס":³ סצנה סיפורית מסוגננת, שבתנ"ך מופיעות דומות לה, בעלות אותו דפוס. דוגמה מתבקשת לדפוס שכזה היא "האיש הצעיר הפוגש את אשתו לעתיד בבאר": וריאציות על הדפוס הזה מופיעות שלוש פעמים בתורה – אליעזר עבד אברהם הפוגש (כנציג יצחק) את רבקה, יעקב הפוגש את רחל, משה הפוגש את ציפורה. יש ביניהן הבדלים, אך יש גם די קווי דמיון כדי שנבין שעניין לנו במוסכמה קבועה. עוד דוגמה, המתרחשת בתנ"ך פעמים רבות, היא "אישה שהייתה עד כה עקרה יולדת את גיבור הסיפור".

זיהוי של אירוע כסצנת דפוס מסייע להבנתו, בעזרת עמידה על הדומה והשונה בינו לבין סצנות אחרות מאותו דפוס. ואכן, רשב"ם לומד מן הדמיון בין מאבק יעקב עם המלאך לבין אפיזודות אחרות במקרא, ובייחוד שתיים: סיפור יונה הנביא, והחוויה המסתורית שאירעה למשה בדרכו מאוהל יתרו חזרה למצרים – "וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגַּשְׁהוּ ה' וַיִּבְקַשׁ הַמִּיתוֹ" (שמות

ד, כד). ציפורה הצילה אז את חיי משה על ידי כך שמָלָה מיד את בנם (שם כה-כו). מהו הדפוס החוזר כאן? לדברי רשב"ם, כל אלה הם מקרים של "ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה, או ממאנים ללכת, שנענשו"⁴.

בסיפור יונה הדבר גלוי, והוא הנותן בידנו את המפתח להבנת הסיפורים המקבילים. כזכור, ה' ציווה על יונה ללכת לנינווה ולהזהיר את תושביה שאם לא יחזרו בתשובה תיהפך עירם, ויונה ניסה לברוח ממשימה זו. הוא עלה על אונייה שנסעה לתרשיש, אך ה' חולל סערה שאיימה להטביע את האונייה. הנביא הושלך לים, ורג גדול בלע אותו והקיאו חי. כך הבין יונה שאי אפשר לברוח מה'.

אותו דבר, אומר רשב"ם, נכון גם לגבי משה ומה שאירע לו במלון. קודם לכן, בהתגלות בסנה, היסס משה לקבל על עצמו את המשימה שה' הטיל עליו. ככל הנראה, חששו של משה מן השליחות נמשך גם לאחר מכן, במסעו למצרים. ולכן כעס עליו ה' בדרך ובא להענישו.

כזה, כך עולה מדברי רשב"ם, הוא גם מקרהו של יעקב במאבק עם המלאך. יעקב ירא מפני המפגש עם עשו, אף על פי שה' הבטיח לו שיחזור בשלום. יעקב נבהל וניסה לברוח. וה' שלח מלאך לעצור את הבריחה.

זהו פירוש ייחודי ומעורר מחשבה. לפנינו שלושה אישים דגולים, יעקב, משה ויונה – והנה שלושתם, עם פי רשב"ם, פחדו. ממה? הרי איש מהם לא היה פחדן.

הם פחדו משליחותם. משה חזר ואמר בסנה הבוער: מי אני? הן לא יאמינו בי. לא איש דברים אנכי. יונה חשש להעביר

מסר מה' לאויבי ישראל. ויעקב אך זה אמר לה' "קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֵת עַבְדְּךָ" (בראשית לב, י). והיו עוד כמותם במקרא, שנבהלו מהשליחות שה' הטיל עליהם. ישעיהו אמר לה', בחזון התקדשותו לנבואה, "אוי לי כי נִדְמִיתִי כִּי אִישׁ טָמֵא שְׁפָתַיִם אֲנֹכִי" (ישעיהו ו, ה). וכך גם ירמיהו: "הֲנִי לֹא יִדְעֵתִי דְבַר כִּי נֶעַר אֲנֹכִי" (ירמיהו א, ו).

אין זה פחד פיזי. זה הפחד הבא מתוך תחושה אישית של "אינני ראוי". מי אני שאנהיג את בני ישראל? – כך תהה משה. מי אני שאשא את דבר ה' לעולם? – חרדו הנביאים. איך אעמוד מול אחי עשו בידיעה שאני ממשיך הברית ולא הוא? – חשש יעקב. לפעמים, דווקא לגדולים מכולנו יש ביטחון עצמי קטן במיוחד, מפני שהם יודעים כמה עצומה היא האחריות ומרגישים קטנים לעומתה. להיות אמיץ, אין פירושו לא לפחד – אלא לפחד ולהתגבר על הפחד. כך הוא הדבר באומץ פיזי, וכך גם באומץ מוסרי ורוחני.

דבריה של הסופרת מריאן ויליאמסון בעניין זה זכו לפרסום רב, ובצדק. כך כתבה:

הפחד העמוק ביותר שלנו הוא לא שמא אנחנו חלשים מדי. הפחד העמוק ביותר שלנו הוא שאנחנו בעלי עוצמה שמעל לכל שיעור. האור שבנו, לא האפלה שבתוכנו, הוא שמפחיד אותנו יותר מכול. אנחנו שואלים את עצמנו, "איזו זכות יש לי להיות מבריק, יפהפה, מוכשר ואהוב?" למען האמת, איזו זכות יש לכם לא להיות? אתם ילדיו של אלוהים. כשאתם בוחרים לשחק בקטן, אתם לא משרתים את העולם. אין שום דבר נאור בצמצום האישיות שלנו כדי

אל תפחדו מן הגדולה. משום כך נאבק ה' עם יעקב, עם משה ועם יונה ולא נתן להם לברוח. אולי איננו נולדים גדולים, אבל מתוך כך שנולדנו יהודים (או בחרנו להתגייר) הגדולה נופלת עלינו. וכמו שאמרה בצדק מריאן ויליאמסון, ההשתחררות שלנו מפחדינו עוזרת לאחרים להשתחרר מפחדיהם שלהם. זה הדבר שאנו, בני ישראל, בניו של האיש שָׁרָה עם אלוהים ועם אנשים ויכול להם, נועדנו לעשות: לאזור אומץ להיות שונים; לערער על אלילי הזמן; להיות נאמנים לאמונתנו וכו' בזמן לשאוף להיות ברכה לבני כל האמונות.

אין זו משימה קלה; אך ממתני משימה ראויה לשמה היא משימה קלה? אנחנו גדולים כגודל האתגרים שיש לנו אומץ לקבל על עצמנו. ואם לפעמים אנו מרגישים רצון לברוח, איננו צריכים להרגיש רע; זה קרה גם לגדולים ביותר.

להרגיש פחד – זה בסדר גמור. להיכנע לפחד הזה – לא. כי ה' מאמין בנו גם אם לפעמים אנחנו, וטובים מאתנו, איננו מאמינים בעצמנו.

1. בראשית רבה עז, ג.
2. הוא מציג אותה בפירושו לבראשית לז, ב.
3. בספרו אמנות הסיפור במקרא, מאנגלית: שושנה צינגל, תל אביב: ארס, תשמ"ח.
4. רשב"ם לבראשית לב, כט. רשב"ם מציין עוד היקרות של סצנת-דפוס זו: חסימת דרכם של בלעם ואתונו בידי המלאך.
5. מריאן ויליאמסון, בחזרה לאהבה: הרהורים על עקרונות "הקורס בניסים", מאנגלית: אסתר וכטל, תל אביב: אורעם, 1993 (על פי "ויקיציטוט").
6. ויליאם שייקספיר, הלילה השנים-עשר, (מערכה שנייה, תמונה חמישית), מאנגלית: דורי פרנס, אתר "שייקספיר ושות'".

שאחרים לא ירגישו חסרי ביטחון. נולדנו כדי לממש את הקסם האלוהי הגלום בנו. הוא לא גלום רק בחלק מאיתנו; כל אחד מאתנו נושא את הקסם הזה בתוכו. כאשר אנחנו נותנים לאור הפנימי שלנו לזרוח אנחנו מעניקים, בלי מודע, רשות לאחרים לעשות כמונו. כשאנחנו משתחררים מהפחדים שלנו, הנוכחות שלנו משחררת אחרים.⁵

וכמו שקורה לא פעם, שקספיר אומר זאת יפה מכולם. כך כתב ב"הלילה השנים-עשר": "אל תפחד מן הגדולה. יש שנולדים גדולים, יש שמשיגים גדולה, ויש שהגדולה נופלת עליהם".⁶

לפעמים אני מרגיש שחלק מן הבורחים מיהדותם עושים זאת, אם במודע ואם באופן תת-מודע, מן הסיבה הזו ממש. מי אני שאהיה עֵדוּ של ה' בעולם, אור לגויים, מופת לעמים? אם אפילו ענקי רוח כיעקב, משה ויונה ניסו לברוח, מי אני ומה אני שלא אברח? רובנו חווים מפעם לפעם את הפחד הזה, הפחד שאינני ראוי.

הפחד הזה הוא שגיאה – ולא מפני שאינו אמתי, אלא מפני שאינו רלבנטי. מוכן שאנו מרגישים לא ראויים למשימות גדולות לפני שאנחנו מקבלים אותן על עצמנו. האומץ לקבל על עצמנו את המשימה הוא העושה אותנו לגדולים דינו. מנהיגים צומחים מתוך כך שהם מנהיגים. סופרים צומחים באמצעות הכתיבה. מורים צומחים על ידי כך שהם מלמדים. רק משאנו מתגברים על תחושת הקטנות והבלתי-ראויות, וקופצים למים הקרים של המשימה, אנו מגלים שהתרוממו וגדלנו: העשייה היא שהגדילה אותנו. כלשונה של כותרת ספר פופולרי – "הרגישו את הפחד, ועשו את זה בכל זאת".